

Андрій НАУМЕНКО,

кандидат історичних наук,

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ФОРМИ І СИМВОЛІКИ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР

У статті на основі архівних документів та інших джерел розкривається виховне значення військової форми і символіки в період Директорії Української Народної Республіки в 1918–1920 рр.

Ключові слова: виховне значення, військова форма, символіка, Директорія Української Народної Республіки в 1918–1920 рр.

Naumenko A., PhD of historical sciences, National university of defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky. Educational value of the military form and symbols of the army of the Ukrainian People's Republic during the period of the Directorate of the Ukrainian People's Republic. In the article on the basis of archival documents and other sources, the educational significance of military uniform and symbolism is revealed in the period of the rule of Directory of the Ukrainian People's Republic in 1918–1920.

Key words: educational value, military form, symbols, Directory of the Ukrainian People's Republic in 1918-1920.

Військова форма – одноманітний за конструкцією і суворо регламентований за зовнішнім виглядом військовий одяг. Вона засвідчує належність військовослужбовця до тих чи інших Збройних Сил, а при розташуванні на ній відповідних відзнак дає можливість визначити рід військ,

службову категорію та військове звання військовослужбовця. Військова форма має велике значення в організації військ та веденні ними бойових дій. Поряд з функціями суто військово-організаційного характеру військова форма зобов'язує військовослужбовців з гідністю нести високе звання захисника Батьківщини, пишатися честю і славою національного війська, тобто виконує важливу роль у національно-патріотичному вихованні вояків. Відтак, в Українських військових формуваннях 1917–1921 рр. їй традиційно відводилася своя відповідна роль.

У період Директорії Української Народної Республіки (УНР) проводилася значна робота щодо впровадження в тодішній Українській армії військової форми, звань, бойових прапорів та інших символів, які містили національні мотиви і таким чином могли здійснювати виховний вплив на свідомість українських старшин і козаків.

Не відразу лідери УНР зрозуміли місце і роль військового керівника, що знайшло свій прояв у скасуванні військових звань. Проте з часом ця помилка була виправлена і старшини замість посадових найменувань знов отримали персональні військові звання. Це значною мірою сприяло зміцненню військової дисципліни і підвищенню авторитету військового керівника. Зокрема старшинам Армії УНР поверталися ті військові звання, які вони носили під час служби в Російській, Австро-Угорській та Українській (доби Гетьманату) арміях [4, арк.232-232зв.]. Відновлені звання узгоджувалися з посадовими ступенями, які існували в Армії УНР, визначалася відповідність українських військових звань, попереднім, що носили старшини, в тому числі і тим, які їм присвоювалися під час служби у Російській або Австро-Угорській арміях [3, арк.64]. В подальшому продовжувалася робота по вдосконаленню системи військових звань. Найменування військових звань і посад було тісно пов'язане з національно-історичними традиціями українських військових формувань минулого, зокрема українського козацтва, січового стрілецтва, що мало безперечний вплив на зміцнення національної свідомості і військової дисципліни.

Національно-патріотичне виховання воїнів, підвищення рівня патріотизму проводилося, також, за допомогою проведення комплексу адміністративних заходів, зокрема через впровадження бойових прапорів, окремих історичних ознак одностроїв і відзнак, запровадження для окремих частин і з'єднань спеціальних зразків одностроїв або окремих їх елементів. Так на відзначення заслуг 1-ої Козацько-Стрілецької "Сірої" дивізії, Головний Отаман військ УНР С. Петлюра дозволив їй особовому складу носити свої власні однострої та відзнаки, що були запроваджені під час формування дивізії з колишніх російських військовополонених на території Австро-Угорщини наприкінці 1-ої світової війни [7, с.46]. Для вояків Запорізької групи, як спадкоємців Запорізького козацтва та гайдамаків, встановлювався спеціальний головний убір – хутряна шапка з коротким кольоровим шликком. Для кожної військової частини визначався свій колір [4, арк.199зв.]. Ці заходи пояснюються потягом до романтичної старовини і упередженим ставленням до атрибутів доби гетьманату і царської армії, що культивувалося Головним Отаманом. Але цей процес був ускладнений несприятливими умовами, що склалися на той час в Україні, і було запроваджено більш зручнішу військову форму, яку намагалися ввести для всієї Армії УНР. Але деякі військові частини дотримувалися своєї старої форми, особливо це було характерним для української кінноти [5, с.810]. У березні 1920 р. було розроблено новий регламент, що передбачав розвинену систему приладних кольорів, нові петлиці, кокарди і нарукавні знаки. Найповніше нову форму вдалося запровадити у Генеральному штабі, 3-й Залізній та 6-й Січовій дивізіях [5, с.810-811]. Особливо це видно на прикладі нових петлиць, які за своєю формою нагадують старовинні козацькі прапори. Саме ці відзнаки найширше представлені на багатьох фото військових діячів УНР [5, с.819]. Їх впровадження здійснювалося, ймовірно під впливом військової форми союзного тоді польського війська. Наприклад, польські улани носили петлиці у вигляді

прапорців. Це і сприяло українському командуванню у введенні своїх характерних відзнак, якими і виявилися нові петлиці.

Можна простежити, також, тенденцію на використання характерних для того часу загальноприйнятих елементів форми одягу, зокрема російської. В українській військовій формі широко використовувалися аксельбанти російського зразка, емблеми для родів військ та ін., що свідчить про потужний вплив досить стійких російських традицій, на яких значною мірою базувалося українське військове будівництво у 1917–1920 рр. Якщо в цілому оцінювати роботу по створенню у військах УНР нової військової форми, можна простежити стійку тенденцію на впровадження у ній характерних національних мотивів, що на думку військового та державного керівництва мало значний виховний вплив на формування національної свідомості і патріотизму старшин і козаків [6; 8].

Планомірна робота в цьому напрямі ускладнювалася незадовільною економічною ситуацією в Україні, яка не давала повної можливості організувати виготовлення одностроїв та забезпечити українське військо в повному обсязі військовою формою і створити суто українську оригінальну систему військових відзнак, яка відповідала б національним традиціям і вимогам часу. Впроваджуючи у військах УНР нову, національну військову форму та символіку, державне і військове керівництво сподівалося через цей захід зміцнити національну свідомість і сприяти розвиткові патріотичних почуттів в українських воїнів.

Для національно-патріотичного виховання особового складу велике значення мають бойові прапори. Вони стали символами честі та бойової слави військових частин, які мають славу військову історію. Дослідники вказують, що головна тенденція, яка була притаманна українському військовому прапорництву доби Визвольних Змагань, характеризується в такий спосіб: військові частини, користуючись головним чином прапорами – полотнищами національних барв, інколи з написами, – при нагоді заводили як не знамена то принаймні значки.

Прикладом служили розвинені прапорницькі системи Росії, Австро-Угорщини та Німеччини. За кожних сприятливих обставин уряд і командування дбали про запровадження певним чином уніфікованого зразка знамена, але реалізувати ці наміри не вдалося [5, с.821].

У 1919–1920 рр. значки як полкові відзнаки найпопулярнішими були в кінноті. Відомий “чорношличний” полк мав чорний значок із скошеним за прикладом козацьких корогв минулого краєм, зображенням на лицьовому боці тризуба з написом “1-й кінний полк Чорних Запорожців”, а на зворотному – черепа з кістками і написом “Україна або смерть”. Подібні значки та прапори мали і інші частини. Деякі кінні частини, спираючись на козацькі традиції минулого, мали бунчуки [5, с.823].

Під час останньої реорганізації Дієвої Армії УНР основною організаційною одиницею у військах стали дивізії, що поділялися на курені без полкової ланки. Відтак були розроблені зразки дивізійних прапорів. Їх першими отримали 3-тя Залізна і 6-та Січова дивізії [5, с.825]. Прапор 3-ої дивізії зберігся і експонується у Національному військово-історичному музеї у Києві. Він – малинового кольору, у верхньому куті – синьо-жовта смуга з тризубом і напис “УНР. За визволення України”, а на звороті – золотий хрест. Як видно військові керівники надавали великого значення виховній ролі бойових прапорів та іншої військової символіки і незважаючи на складні умови діяльності Української армії намагалися запровадити у військах національну військову символіку.

Проводилася робота по створенню національної системи військових нагород. Зокрема 17 січня 1919 р. було вирішено запровадити для нагородження старшин і козаків Армії УНР відзнаки “Слава України” 2-ох ступенів та “Республіки”, також 2-ох ступенів [2, арк.39]. В 1920 р. була затверджена постанова про орден “Визволення” та відзнаку “Залізний хрест”, планувалося, також, встановити орден “Республіки” [1, арк.85].

Протягом 1919–1920 рр. уряд УНР та командування української армії намагалися створити нагородну систему. Але ці плани залишилися без реалізації оскільки в умовах війни, незважаючи на прийняті урядові рішення, неможливо було налагодити випуск самих орденів і медалей для нагородження тих старшин і козаків, які відзначилися в ході бойових дій за незалежність України. Разом з тим заборонялося носіння всіх орденів і медалей Російської імперії, за винятком Георгіївського хреста і Георгіївської медалі [2, арк.39]. Так віддавалася данина мужності і військовій доблесті тих старшин і козаків, які відзначилися під час попередніх війн.

Наведені приклади свідчать, що командування українських військ намагалося за допомогою різних заходів, в тому числі – національно-патріотичного виховання, зміцнити військову дисципліну в Армії УНР. Планомірній та дієвій роботі в цьому напрямі заважали війна, незадовільний рівень всебічного забезпечення військ, а також не завжди сприятливе ставлення з боку окремих українських політиків до військових та нерозуміння першими проблем армії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України. – Ф. 1075. – Оп. – 2, Спр. 58. – Накази Головної команди війська УНР.

2. ЦДАВО України Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 11. – Збірник наказів Головної управи військ УНР.

3. ЦДАВО України Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 5. – Доповіді та обіжники Головного управління Генерального штабу, військового міністерства, командирів військових частин про формування Армії УНР, положення та схеми. Списки отаманів та полковників Головних управлінь: гарматного, інженерного і ін.

4. ЦДАВО України Ф. 1078. – Оп. 4. – Спр. 1. – Накази головного командування петлюрівських військ.

5. Історія українського війська (1917–1995) / Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. та ін. – Львів: Вид-во „Світ”, 1996. – 840 с.

6. Карпов В. Однострої української армії (1917–1920) // Військово-історичний альманах. – 2000. – Ч. 1. – С. 110–121.

7. Наказ Головної команди військ УНР № 98 від 26 липня 1919 р. // Табор. Каліш, 1928. – Ч. 6. – С. 46.

8. Чмир М. Відзнаки військових звань українських збройних формувань 1917–1921 рр. // Військово-історичний альманах. – 2000. – Ч. 1. – С. 45-54.